

Tarih & Gelecek Dergisi

Journal of History & Future

Doktora Öğrencisi
Yasin TAŞKIN

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
yasin.taskin93@mail.com

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9109-7826

Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 22/01/2025 10/03/2025

Araştırma Makalesi

DOI: http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1622888

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Salmon Mektuplarına Göre 1908 İşçi Grevleri: Orosdi-Back Grevi Örneği

Workers' Strikes of 1908 According to the Salmon Letters: The Example of the Orosdi-Back Strike

Öz

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ülke genelinde oluşan hürriyet ortamının etkisiyle yeni toplumsal örgütlenmeler teşekkül etmiş, sosyal problemler daha gür sesle ifade edilmiştir. Osmanlı kamuoyu bu süreçte yeni kavramlarla tanışmıştır. "Grev" kelimesi de bunlardan birisidir. Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe girmesinden kısa süre sonra Osmanlı Devleti sınırları içerisinde faaliyet gösteren birçok firma çalışanı greve gitmiştir. Söz konusu grevlere katılanlar arasında Orosdi-Back firmasının İstanbul ve Selanik şubesi çalışanları da bulunmaktadır. Yahudi asıllı bir Fransız vatandaşı olan Louise Salmon, bahsi geçen grevlerin yaşandığı sırada Orosdi-Back firmasının İstanbul-Bahçekapı şubesinde yönetici olarak çalışmaktadır. Bu yüzden olaylara birincil gözden şahit olmuş ve olaylar hakkında ailesine yazmış olduğu mektuplarda ayrıntılı bilgiler vermiştir. Bu çalışmada Salmon'a ait bu mektuplar birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Döneme ait gazete ve mecmualar, finans raporları ve arşiv kayıtları incelenerek mektuplarla mukayese edilmiştir. Böylece Salmon'un doğrudan gözlemleri üzerinden 1908 işçi grevlerinin iç yüzü, nedenleri ve sonuçları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Grev, 1908 Grevleri, II. Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Devleti, Orosdi-Back

ATIF: TAŞKIN, Yasin, "Salmon Mektuplarına Göre 1908 İşçi Grevleri: Orosdi-Back Grevi Örneği", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 11/1 (Mart 2025), s. (1-25)

CITE: TAŞKIN, Yasin, "Workers' Strikes of 1908 According to the Salmon Letters: The Example of the Orosdi-Back Strike", *Journal of History and Future*, 11/1 (March 2025), pp. (1-25)

Tarih ve Gelecek Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. / Journal of History and Future ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

Following the declaration of the Second Constitutional Era, new social organizations were formed and social problems were expressed more loudly under the influence of the atmosphere of freedom that emerged throughout the country. The Ottoman public was introduced to new concepts during this process. The word “strike” is one of these. Shortly after the enactment of the Constitution, many employees of companies operating within the borders of the Ottoman Empire went on strike. Among those who participated in the strikes in question were employees of the Istanbul and Thessaloniki branches of the Orosdi-Back company. Louise Salmon, a French citizen of Jewish origin, was working as a manager at the Istanbul-Bahçekapı branch of the Orosdi-Back company at the time of the strikes. Therefore, she witnessed the events firsthand and provided detailed information about the events in the letters she wrote to her family. These letters belonging to Salmon were used as primary sources in this study. Newspapers and magazines, financial reports and archive records from the period were examined and compared with the letters. Thus, the inside story, causes and consequences of the 1908 workers’ strikes were discussed through Salmon's direct observations.

Keywords: Strike, 1908 Strikes, Second Constitutional Era, Ottoman State, Orosdi-Back

1. Giriş

Grev, işçilerin kendi aralarında müşterek hareket ederek olumsuz çalışma koşullarına dikkat çekmek ve menfaat temin etmek amacıyla yapılan geçici iş bırakma eylemlerini ifade etmektedir. Söz konusu eylemler örgütlü bir şekilde icra edilmektedir¹. 1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda yer verilen 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi’nin Grev ve Lokavt kanununun 25. maddesinde grev şu şekilde tarif edilmiştir:

“İşçilerin, topluca çalışmamak suretiyle işyerinde faaliyeti durdurmak veya işin niteliğine göre önemli ölçüde aksatmak amacıyla aralarında anlaşarak veyahut bir kuruluşun aynı amaçla topluca çalışmamaları için verdiği karara uyarak işi bırakmalarına grev denilir. Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması halinde işçilerin iktisadi ve sosyal durumlarıyla çalışma şartlarını korumak veya düzeltmek amacıyla bu Kanun hükümlerine uygun olarak yapılan greve kanuni grev denilir. Kanuni grev için aranan şartlar gerçekleşmeden yapılan greve kanun dışı grev denilir. Siyasi amaçlı grev, genel grev ve dayanışma grevi kanun dışı grevdir. İşyeri işgali, işi yavaşlatma, verimi düşürme ve diğer direnişler hakkında kanun dışı grevin müeyyideleri uygulanır. Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, milli egemenliğe, Cumhuriyete, milli güvenliğe aykırı amaçla grev yapılamaz².”

1 Aysen Tokol, “Sosyal Politikanın Tarafları”, *Sosyal Politika*, ed. Aysen Tokol - Yusuf Alper, (Bursa: Dora Basım Yayın, 2011), 47.

2 Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu, *Resmi Gazete* 18040 (7 Mayıs 1983), Kanun No. 2822,

Greve giden işçilerin iş bırakmalarındaki temel amaç iş koşullarındaki olumsuzlukların giderilmesidir. Bu yüzden grevler geçici bir faaliyet olup süresi işveren-işçi arasındaki anlaşmanın sağlanmasına bağlıdır. Grevlerin toplu bir şekilde icra edilmesi önemli bir husustur. Zira bir işçinin tek başına iş bırakma eylemi gerçekleştirilmesi grev olarak görülmemektedir. Bu yüzden işçilerin ortak bilinçle ve planlı bir şekilde işi durdurmaları ya da sendika vb. bir örgüte bağlı olarak hareket etmeleri gerekmektedir³. Grevlerin çıkış noktası ile ilgili birçok şey söylenebilir. Psikolojik olarak değerlendirildiğinde işçinin bireysel kimliğinin yok olması ya da önemsizleştirilmesi temel faktörlerden biri olarak gösterilebilir. Bununla birlikte kötü çalışma koşulları ve işçi grupları arasındaki çıkar çatışmaları da grevlerin altında yatan nedenlerden sayılabilir⁴. Kretch ve Crutchfield, grevlerin ortaya çıkış sebebini herhangi bir konuda işçi tatminsizliği ve engellenmişlik haline bağlamıştır⁵.

Grevler işçi ve işveren arasındaki uyuşmazlıkların giderilmesi için son çare olarak düşünülmüştür. İşçi sınıfı bunu bir hak arama aracı olarak görmüştür. Hatta taleplerinin yerine getirilmesini sağlayacak önemli bir atılım olarak kabul etmiştir. Nitekim iş bırakma eylemleri ya üretimin tamamen durmasına ya da önemli ölçüde aksamasına yol açacağı için işveren üzerinde baskı kurulur ve taleplerin karşılanması sağlanır⁶. Bu yüzden grev konusunun iktisadi yönü kadar sosyolojik ve psikolojik yönünü değerlendirmek de önemli bir husustur. Fakat bu çalışmada bu yönlerinden ziyade tarihsel perspektiften ve Orosdi-Back firması çalışanları özelinden grev konusuna değinilmiştir.

2. Literatür

Avrupa'daki işçi hareketleriyle ilgili çok sayıda araştırma ve çalışma yer almaktadır. Türkiye'deki kolektif işçi hareketlerinin gelişimi ve motivasyonu ile alakalı çalışma sayısı Avrupa'ya nazaran oldukça azdır. Türkiye'de bu konudaki çalışmaların az olmasının nedeni yerli ekonominin sanayileşme çalışmalarına geç katılması ve geleneksel patron-işçi ilişkilerinin alışkanlıklar düzeyinde yakın dönemlere kadar devam etmesidir. Nitekim bu durum 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar etkili bir işçi hareketinin ve sendikal örgütlenmelerin teşekkül edemeyişine yol açmıştır. Yine de örnek teşkil edecek sınırlı girişimlere rastlamak da mümkündür.

İncelenen çalışmalar içerisinde Osmanlı Devleti'ndeki grev ve işçi hareketlerinin bütüncül bir yaklaşımla ele alındığı Kadir Yıldırım'ın "Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922)" adlı bir doktora tezi bulunmaktadır. Daha sonra bu kapsamlı çalışma "Osmanlı'da İşçiler (1870-1922)" adıyla kitap olarak yayımlanmıştır. Yine Türkiye'deki ilk işçi hareketlerinin işlendiği Birten Çelik tarafından hazırlanan "Türkiye'de İşçi Hareketlerinin Tarihsel Gelişimi (1800-1870)" adlı

25/5775.

3 Burcu Kümbül Güler, "Psiko-Sosyal Boyutuyla Grev", *Çalışma ve Toplum Dergisi* 1 (2012), 117.

4 Charles Knowles, "Strike-Proneness and Its Determinants", *The American Journal of Sociology*, 60/3 (1954), 224.

5 D. Kretch – R. S. Crutchfield, *Sosyal Psikoloji: Teori ve Sorunlar* (Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği, 1967), 625.

6 Cahit Talas, *Sosyal Ekonomi* (Ankara: Sevinç Matbaası, 1979), 303.

doktora tezi bulunmaktadır. Türkiye’de işçi hareketlerinin görünür hale gelmesi Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde gerçekleşen işçi hareketlerinin ele alındığı İlyas Karabıyık’ın “Osmanlıda Son Dönem İşçi Hareketleri” adlı çalışması kayda değer bilgiler sunmaktadır. Ahmet Makal tarafından kaleme alınan “Osmanlı İmparatorluğu’nda Çalışma İlişkileri (1850-1920)” adlı eserde ise konu dönemselsel bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri’nde “grev” anahtar sözcüğü ile yapılan taramalarda çoğunlukla Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine ait belgelere rastlanmaktadır. Grevin karşılığı olarak kullanılan “ta’til-i eşgal” ve “terk-i eşgal” kavramları üzerinden yapılan taramalarda da yine benzer sonuçlar çıkmaktadır. Aynı şekilde İkdam, İttifak, Tanin ve Servet-i Fünûn gibi dönemin popüler gazetelerinde grevlerle alakalı çok sayıda yazıya rastlanmaktadır.

Çalışmamıza kaynaklık eden Salmon mektupları Fransızca yazılmıştır. Louise Salmon öldükten sonra mektupları tesadüfen oğlu Yves Salmon’un eline geçmiştir. Yves Salmon, 2001 yılının Mart ayında ilgili yazışmaları ve babasına ait belgeleri “pappymac” adlı çevrimiçi bir platformda yayımlanmıştır. Burada yer alan bilgilerin güvenilir olup olmadığını tespit etmek için platformda yer alan iletişim adresi üzerinden Yves Salmon’la irtibat kurulmaya çalışılmış fakat kendisinin vefat etmiş olması nedeniyle yazımıza oğlu Romain Salmon yanıt vermiştir. Bu vesileyle Romain Salmon’dan mektupların bilimsel araştırmalarda kullanılması için izin alınmıştır. Mektupları eserlerinde refere eden Yavuz Köse, Rahime İpek Taşkın ve Uri M. Kupferschmidt ile iletişime geçilmiş ve onların da mektupları aynı mecradan temin ettikleri teyit edilmiştir.

3. Yöntem

1908’de II. Meşrutiyet’in ilanından sonra çok sayıda grev yaşanmıştır. Bu süreçte Orosdi-Back’in İstanbul ve Selanik şubesi çalışanları da greve gitmiştir. Bu çalışmada mektupları temel kaynak olarak kullanılacak olan Louise Salmon, o sırada Orosdi-Back’in İstanbul Bahçekapı şubesinde yönetici olarak çalışmaktadır. Bu yüzden hadiselere şahitlik etmiş ve ailesine yazdığı mektuplarında gözlemlerine yer vermiştir.

Çalışmada grev konusu; başta İstanbul olmak üzere birçok Osmanlı kentinin ticari yaşamında bir dönem etkili olan Orosdi-Back mağazaları özelinde ele alınacaktır. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde modern işçi hareketlerinin ortaya çıkışı ve Osmanlı sınırları içerisindeki gelişimine değinilmiştir. İkinci bölümde ise Louise Salmon’un notları üzerinden 1908 yılının Eylül ayında gerçekleşen Orosdi-Back çalışanlarının iş bırakma eylemi ele alınmıştır. Salmon’un notları arşiv belgeleriyle birlikte döneme ait gazete ve mecmualarda yer alan bilgilerle desteklenerek olayların iç yüzü, nedenleri ve sonuçları tartışılmıştır.

4. Osmanlı Devleti’nde Modern İşçi Hareketlerinin ve Grevlerin Gelişim Süreci

Tarihsel süreçte önemli bir merhale olan Sanayi Devrimi, birtakım toplumsal alışkanlıkların terk edilmesini de beraberinde getirmiştir. Tamamen ihtiyaca dayalı ve küçük imalathanelerde gerçekleşen üretim faaliyetlerinin gerçekleştiği imalathanelerin yerini artık büyük binalarda yüzlerce ve hatta binlerce kişinin bir arada çalıştığı büyük fabrikalar almıştır. Fabrikalar ise sadece canlı iş gücünden ibaret değildir. Artık üretimde

makine gücü hâkimdir⁷. Bununla birlikte genç nüfus köyünü terk etmekte ve kentlere göç etmekteydi. Bu durum kalabalık kent nüfusuna yol açmakta ve ekonomik yaşamı da zorlaştırmaktaydı. Üstüne bir de fabrika sahipleri iş gücünü daha ucuza mâl etmek için işçi ücretlerini olabildiğince düşük tutmaya çalışmaktaydılar⁸.

Sanayileşmenin ilk safhalarında işçiler temel haklarından yoksun tutulmuşlardır. Birçoğu hastalık ve kaza sigortası, emeklilik, yıllık ve haftalık izin, işten atılma tazminatı, iş güvenliği ve iş güvencesi gibi haklardan habersizdir. Çalışma saatleri ise günde neredeyse 16 saatin üzerinde olmuştur. Bu durum ister istemez işçiler açısından mağduriyetlere yol açmıştır. Söz konusu mağduriyetler ilk işçi hareketlerinin de motivasyon kaynağı olmuştur⁹.

İlk işçi örgütlenmeleri 19. yüzyılın başlarında İngiltere’de görülmeye başlamıştır. Bu noktada ilk örneği tekstil fabrikasında çalışan işçilerin kurduğu Ludizm hareketi teşkil etmiştir. “Makine Kırıcıları” anlamına gelen bu hareket işçi sınıfının hakları konusunda bilinçli olmaları yönünde önemli katkılarda bulunmuştur. Ludistler ilk başlarda işini kaybetmiş ya da hastalık ve kaza gibi nedenlerden dolayı hayatını kaybetmiş işçilerin ailelerine yardımcı olmayı başlıca amaç olarak belirlemişlerdir. Daha sonra modern sendikal faaliyetlerin temellendirecek adımlar atarak işçilerin çalışma saatleri, ücretleri ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi yönünde faaliyetler yürütmüşlerdir. Sonraki süreçlerde kurulan işçi hareketleri Ludizm’den mülhem ortaya çıkmıştır¹⁰.

Osmanlı Devleti’nde, sanayileşmenin başlaması ve modern anlamda işçi sınıfının oluşması Avrupa’ya nazaran çok geç tarihlerde teşekkül etmiştir. Fakat devletin sanayileşmeye yönelik özendirici politikaları sayesinde az da olsa fabrikalar ve yeni üretim tesisleri açılmıştır. Buralarda modern anlamda ilk işçi sınıfının çekirdeği oluşmuştur¹¹.

Osmanlı Devleti’ndeki işçi hareketlerini 1908 öncesi ve sonrası şeklinde kategorize etmek daha doğru olur. 1908’e kadar olan süreçte yukarıdaki sebeplerden kaynaklı etkili bir işçi örgütlenmesine ve hareketlerine pek rastlanmamıştır. Bunda devletin sivil örgütlenmeye karşı olumsuz tavır takınmasının etkisi de yadsınamaz bir gerçektir. Bilhassa II. Abdülhamid döneminde uygulanan temkin temelli sansür ve baskı siyaseti bu tarz oluşumların ortaya çıkmasında geciktirici bir rol oynamıştır¹². Nitekim en eski işçi örgütlerinden olan ve gizli bir yapılanmaya sahip Amele-i Osmanî Cemiyeti, kuruluşundan (1895) bir yıl sonra hükümet tarafından kapatılmıştır¹³.

7 A. Mesut Küçükcalay, “Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1 (1997), 52.

8 Nusret Ekin, *Endüstri İlişkileri* (İstanbul: İşletme Fakültesi Yayını, 1989), 18.

9 Alpaslan Işıklı, *Gerçek Örgütlenme: Sendikacılık* (Ankara: İmge Kitabevi, 2003), 17.

10 Ludizm hareketi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Yahya Bağçeci, “İngiltere’de Sanayi Devrimi ve Luddist Başkaldırı (1811-1813)”, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies* 13/79, (2020), 355-373.

11 Zafer Toprak, “Modernite ve Türkiye’de İşçi Sınıfının Doğuşu”, *Toplumsal Tarih Dergisi* 275 (Kasım 2016), 51.

12 Kadir Yıldırım, *Osmanlı’da İşçiler (1870-1922)* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 152.

13 Şehmus Güzel, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İşçi Hareketi ve Grevler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, ed. Murat Belge – Fahri Aral (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 3/810.

1908 öncesinde günümüz işçi hareketlerini karakteristik olarak benzeyen en eski grevin 1826 yılında Kal'a-ı Tis'a ya da bir diğer adıyla Dokuzuncu Kale inşaatında çalışan işçiler tarafından gerçekleştirildiği arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bu tarihten önce buna benzer hadiseler yaşanmış olsa da grevin temel güdülerini tam olarak benimseyen hareketler olmamışlardır. Dokuzuncu Kale inşaatında çalışan işçiler aldıkları ücreti yetersiz buldukları için iş bırakma eylemine karar vermişlerdir. Dahası ellerine inşaat direği alarak yürüyüşe kalkmışlardır. Kendilerine yönelik cebri bir harekete girişilmesi halinde ise firar edeceklerini beyan etmişlerdir¹⁴. Bu nitelikte bir eyleme ancak 1862 yılında rastlanmaktadır. Elbisehane-i Askeri işçilerinin katıldığı iş bırakma eyleminin temel sebebi Dokuzuncu Kale işçilerinde olduğu gibi ücretlerin yetersiz olması ve ödeme yapılmamasıdır¹⁵. Her iki olay da karakteristik olarak modern grevleri anımsatmaktadır.

1871 yılında kurulan Ameleperver Cemiyeti¹⁶ Osmanlı topraklarındaki ilk modern işçi örgütlenmesi sayılmaktadır¹⁷. Bununla birlikte cemiyetin bir işçi örgütünden ziyade yardım kuruluşu olduğunu öne sürenler de vardır¹⁸. Her iki iddia da tartışmaya açık olmakla beraber ikincisinin doğru olma ihtimali yüksektir¹⁹. Aynı minvalde 1893 yılında İstanbul'daki ayakkabıcı esnafı tarafından "Uhuvvet" isimli cemiyet kurulmuştur²⁰. Bunların dışında bir de başka ülkelerin vatandaşı yabancı işçiler tarafından kurulmuş işçi cemiyetleri vardır. Bu cemiyetler İstanbul'daki konsolosluklarla yakın temas halinde bulunmuşlardır. 1882 tarihli bir belgede böyle bir cemiyetin bahsi geçmektedir. Söz konusu cemiyetin adı İtalyan Amelesi Cemiyeti'dir²¹. Yine 1889 tarihli bir başka belgede ise Dersaadet Almanya Amelesi Cemiyeti isimli bir işçi örgütünden daha bahsedilmektedir²².

Her ne kadar sayıları az da olsa burada zikredilen örgütlerin hükümet yetkililerinin dikkatlerini celbettiği ortadadır. Nitekim bu tarz örgütlü faaliyetlerin hem takibinin yapılması hem de yasal düzenlemeye tabi tutulması amacıyla 1894 yılında "Kulüb ve Sair İçtima Mahallerine Mahsus Nizam Layihası" başlığı altında bir nizamname yayınlanmıştır²³. Bu nizamnamenin yayınlanmasından sonra sendikal nitelikte kurulan ilk işçi örgütü Tütün Amelesi Saadet Cemiyeti olmuştur. 1916 yılına kadar faaliyet gösteren örgütün 4100 kayıtlı

-
- 14 Belgedeki yer adlarından yola çıkarak söz konusu kalenin İstanbul'da Sarıyer taraflarında yer alan kalelerden birisi olması muhtemeldir. Bkz. Osmanlı Arşivi (BOA), *Hatt-ı Hümayun Tasnifi* [HAT], No. 305, Gömlek No. 18029.
- 15 BOA, [A.}MKT. NZD], No. 456, Gömlek No. 23.
- 16 Ameleperver Cemiyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Erkan Serçe, "Mitostan Gerçeğe: Ameleperver Cemiyeti", *Toplumsal Tarih Dergisi* 14 (Şubat 1995) 6.
- 17 Kemal Sülker, *Dünyada ve Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu* (İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1998), 69.
- 18 Aysen Tokol, *Türk Endüstri İlişkileri Sistemi* (Bursa: Ezgi Yayınevi, 1977), 11; Mesut Gülmez, *Türkiye'de Çalışma İlişkileri 1936 Öncesi* (Ankara: TODAİE Yayını, 1989), 794.
- 19 Nitekim Şark gazetesinin 29 Mayıs 1874 tarihli baskısında yer alan bir haberde cemiyet için "... fakir ve muhtaç kişilere yardım etmek amacıyla ülkesini ve milletini seven kişiler tarafından kurulmuş olan Ameleperver Cemiyeti..." şeklinde ifadelere yer verilmiştir. Bkz. Şark, "Ameleperver Cemiyeti" (Rumi: 17 Mayıs 1290 - Miladi: 29 Mayıs 1874), 1.
- 20 BOA, [DH. MKT], No. 165, Gömlek No. 9.
- 21 BOA, [İ. DH], No. 1295-2, Gömlek No. 102008.
- 22 BOA, [DH. MKT], No. 1655, Gömlek No. 19.
- 23 BOA, [Y. A. HUS], No. 294, Gömlek No. 56.

üyeyi olduğu tespit edilmiştir²⁴.

1908’de II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Meşrutî sisteme ikinci kez geçiş işçi hareketleri açısından önemli bir kırılma noktası olmuştur. 1870-1908 arası dönemde toplamda 91 grev gerçekleştirilmiştir. Sadece meşrutiyetin ilanından sonraki 5 aylık sürede ise 143 adet grev yapılmıştır²⁵. Bunların 16’sı kamu sektöründe, 127’si özel sektörde gerçekleşmiştir²⁶. Bununla kıyaslandığında 38 yıllık bir süreç için bahsi geçen rakam oldukça azdır. Bu bile 1908 yılını işçi hareketleri özelinde bir milat olarak kabul etme noktasında yeterli bir sebeptir.

Meşrutiyetin ilanı sonrasında hızlı bir şekilde toplumda sosyal, siyasal ve ekonomi temelli çok sayıda örgütlenmeler ve cemiyetleşmeler olduğu görülmektedir. Fakat ortada büyük bir sorun vardı. Önceki hükümetler örgütlenme taleplerine olumsuz baktığı için bu alanda yeterli düzeyde yasal düzenlemeler yapılmamıştı. Bu yüzden II. Meşrutiyet’in ilanından hemen sonra “Ta’til-i Eşgal Kanunu ve Cemiyetler Kanunu” yürürlüğe konarak yasal örgütlenmenin de alt yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır²⁷.

Yalnızca gazetelerin iktisat sayfalarında yer alan ve Avrupa’daki örneklerine yer verilen grev hadiseleri meşrutiyetin ilanından sonraki birkaç ayda sürekli olarak işlenen bir konu haline gelmiştir. Hatta bu hususta Mehmed Cavid’in Servet-i Fünun’da yayımladığı bir yazısı dahi bulunmaktadır²⁸. Ayrıca söz konusu grevlerle alakalı İkdâm gazetesinde çıkan bir yazıda geçen şu ifadeler durumu açıklar niteliktedir:

“2 ay evveline gelinceye kadar sahaif-i matbuâta geçirilemediği için “grev” kelimesinin ne demek olduğunu pek çoklarımız bilmediği gibi, grev dediğimiz halet, yani terk-i eşgal dahi mecburen gayr-i vâki idi. Şimdi ise bütün gazetelerin birkaç sütununu grevler işgal ediyor... Sanki bir göreneğe tabiiyet ediliyormuş gibi her şirket müstahdemini peyderpey ta’til-i işgale kıyam etti²⁹.”

Bu dönemde gerçekleştirilen işçi hareketlerini değerlendirirken İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin de rolüne değinmek gerekir. Cemiyetin açıkladığı iktisat programında işveren ve işçiler arasındaki ilişkileri tanımlayan yasaların hazırlanmasına yönelik hedeflere de yer verilmiştir. Böylece toplumun geniş bir kesimi olan işçilerin de desteğinin alınması hedeflenmiştir. İttihad ve Terakki gazetesinin 30 Ağustos 1908 tarihinde yayınlanan sayısında “Amele Sendikaları” başlığı altında işçi hareketlerinin meşrutiyetini savunan bir yazıya yer vermiş ve tarihsel süreçte gelişimini aktarmıştır³⁰. Bilhassa cemiyetin yabancı sermayeye karşı yapılan grevlere el altından destek vermesi birtakım kesimler tarafından

24 Tutku Vardağlı, “1908’e Giden Yolda İşçi Hareketleri: Selanik Vilayeti Tütün İşçileri”, *Düne Bakarak Bugünü Anlamak – 2008’den 1908’e Bakmak*, haz. Mutlu Dursun - Tutku Vardağlı (İstanbul: Tarem Yayınları, 2009), 39-43.

25 Yıldırım, *Osmanlı’da İşçiler (1870-1922)*, 172.

26 Yıldırım, *Osmanlı’da İşçiler (1870-1922)*, 393.

27 BOA, [DH. MKT. PRK], No. 2801, Gömlek No. 114.

28 Mehmed Cavid, “Ta’til-i Eşgal Meselesi”, *Servet-i Fünun* (Rumi: 2 Ağustos 1324 - 15 Ağustos 1908), 1.

29 İkdâm, “Grevler ve Netayici” (Rumi: 3 Eylül 1324 - Miladi: 16 Eylül 1908), 1.

30 İttihad ve Terakki, “Amele Sendikaları” (Rumi: 17 Ağustos 1324 – Miladi: 30 Ağustos 1908), 4.

eleştirilmesine yol açmıştır³¹.

Döneme ait mecmualarda grev konusunun sıkça işlenmesi devletin ve kamuoyunun sendikalaşma ve işçi hareketlerine yönelik tavrın yumuşamasına neden olmuştur. Hatta Meşrutiyetin ilanından hemen sonra yayınlanan hattı hümayunla toplanma faaliyetlerinin serbestiyeti tanınmıştır³². Ancak bazı grevlerde silah kullanılması olumsuz bir algı yaratmıştır. Bu yüzden 8 Ekim 1908’de çıkarılan Geçici Ta’til-i Eşgal Kanunu’yla birlikte çok sayıda işçi örgütü ve sendika kapatılmıştır³³.

Bu süreçte hem kamuda hem de özel sektörde hizmet veren birçok kuruluşun işçileri greve gitmiştir. Çok sayıda maden işçisi, tütün işçisi, fırıncılar, demiryolları ve tramvay işçileri, denizcilik sektöründe çalışan işçiler, tekstil işçileri, basın emekçileri ve sair mağazaların işçileri greve katılmıştır. Özel sektörde greve giden işçiler arasında Orosdi-Back’in İstanbul ve Selanik şubesi çalışanları da bulunmaktadır³⁴. Bu çalışmada Orosdi-Back grevlerinin iç yüzü, nedenleri, firma yöneticilerinin tepkileri ve yapılan uygulamalar şirket çalışanlarından Louise Salmon’un mektupları üzerinden tartışılmıştır.

5. Louise Salmon’un Mektuplarında Orosdi-Back Grevleri

Orosdi-Back, Osmanlı topraklarında kurulmuş ilk modern mağaza olarak önemli bir yere sahiptir. Aslen Macar Yahudisi olan Orosdi ve Back aileleri tarafından işletilmiş ve zaman içerisinde dünyanın birçok yerinde şubeleşerek büyük bir firma haline gelmiştir. Firmanın kurucu babası Adolphe Orosdi’dir. Adolphe Orosdi, 1848 yılında gerçekleşen Macar İhtilali’nden sonra Osmanlı topraklarına göç eden Macar milliyetçileri arasında yer almıştır. İlk olarak Halep’e yerleşen Orosdi, burada bir süreliğine Osmanlı ordusunda görev aldıktan sonra 1855 yılında İstanbul’a yerleşmiş ve aynı yıl Galata’da Ömer Efendi adıyla ilk mağazasını açmıştır. Daha sonra sermayeyi artırmak amacıyla yeğeni Hermann Back’i mağazaya ortak etmiştir. Mağazanın açılışı firma sahipleri tarafından ilk teşebbüs olarak kabul edilmiştir. 1888 yılına gelindiğinde mağazanın adı Orosdi-Back olarak değiştirilmiştir. Ayrıca Galata’daki yerinden taşınarak Bahçekapı semtinde bulunan ve günümüzde Sümerhan olarak bilinen beş katlı binaya geçilmiştir. 1895 yılında ise mağaza sahipleri şirketleşme kararı alarak firmanın merkezini İstanbul’dan Paris’e taşıma kararı almışlardır. Başlangıçta yerli bir müessese olarak kurulan firma bu tarihten itibaren Fransız menşeli kabul edilmiştir.

1908 yılının başlarında İstanbul’a gelen Louise Salmon, Orosdi-Back’in buradaki şubesinde çalışmıştır. Salmon’un babası Felix Salmon, Orosdi-Back’in Paris şubesinde yönetici olarak çalışmaktadır. Yavuz Köse’nin tespitlerine göre Salmon, babasının referansı ile burada işe başlamıştır. Nitekim mektupların içeriği bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Salmon, babasına yazmış olduğu bir mektupta Bahçekapı şubesi ile ilgili ilk izlenimlerini şu şekilde paylaşmıştır:

31 Ulaş Kıpall - Özgür Uyanık, *Türkiye Milli İktisat Tarihi - Devletçilik* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2001), 26-37.

32 BOA, [HSD. AFT], No. 5, Gömlek No. 19.

33 BOA, [DH. MKT], No. 2630, Gömlek No. 47.

34 Ahmet Makal, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Çalışma İlişkileri (1850-1920)* (İstanbul: İmge Kitabevi, 1997), 204.

“İstanbul’a vardığımda beni iki tane beyefendi karşıladı. Kalacağım yere kadar bana eşlik ettiler. Daha sonra onlarla birlikte şubeye geçtik. Bay Back ve Bay Wittelsback tarafından iyi karşılandım. Herkes bana karşı çok iyi davranış sergiliyordu. Bay Back Türkçe öğrenmem konusunda birtakım tavsiyelerde bulundu. Bütün departmanları dolaştım. Şimdilik av yelegeği, fanila ve kemerlerin bulunduğu departmanda çalışacağım. Ancak pek bir iş yaptığımı söyleyemez. Çünkü tek bir kelime dahi anlamıyorum³⁵.”

Buradaki ifadelerden de görüldüğü üzere Salmon, ilk olarak mağazada tekstil ürünlerinin yer aldığı bölümde çalışmıştır. Diğer mektuplardan mağazadaki pozisyonunun sık sık değiştiği görülmektedir.

Salmon’un İstanbul’a gelmesinden birkaç ay sonra Meşrutiyet ilan edilerek meclis açılmış ve Kanun-ı Esasi uzun bir aradan sonra yürürlüğe konmuştur. Bu gelişmeden sonra başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun birçok noktasında siyasi ve toplumsal hadiseler gerçekleşmiştir. Söz konusu hadiseler güvenlik zafiyetine ve kargaşaya yol açmıştır. Yaşanan hadiseler içerisinde gündelik hayatı felç eden en önemli gelişme birçok kuruluş ve firma çalışanlarının greve gitmesi olmuştur. Greve gidenler arasında Salmon’un çalıştığı Orosdi-Back mağazası çalışanları da bulunmaktadır.

Salmon, grevler hakkında bilgi veren iki adet mektup yazmıştır. Bunlardan ilki 28 Eylül 1908, diğeri ise Ekim 1908 tarihlidir. Hadiseleri an be an not tutmuş ve gözlemlerini her iki mektupta da bu şekilde paylaşmıştır. Bu yüzden mektuplarda zaman uyumu açısından problemler olduğu göze çarpmaktadır. Kendisi bu durumu “*Gözlemci olduğum için mektubum biraz dağınık.*” diyerek açıklamıştır. Bu yüzden iki mektubun da içeriğini değerlendirirken bu hususu göz ardı etmemek gerekir.

Salmon, söz konusu grevleri “hastalık” olarak nitelendirmiştir. Paris’te yaşayan babasına hadiseler hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Grevlerin yol açtığı olumsuzlukları ilk mektubunda şu ifadelerle açıklamıştır:

“Burada korkunç bir hastalık hüküm sürüyor: Grev hastalığı. Kanun-ı Esâsi’nin kabulünden bu yana kaç grev oldu sayısını bilmiyorum. Tramvaylar (iki kez), Tütün Rejisi, gümrükler, Ereğli madenleri, Anadolu Demiryolu (dört-beş gün sürdü) ve daha sonra bizi Viyana’ya bağlayan hat (burada dört beş gün sürdü)... Artık bu durum sıkıcı bir hal almaya başladı. Postasız birkaç gün geçirdik. Ne konvansiyonel ne de ekspres hatların hiçbirisi çalışmıyor. Seferlerde çok fazla gecikme var. Hatta bu durum Bulgaristan ile sorun yaşanmasına neden oldu. Grevin ardından İstanbul’dan gelen ilk tren sınırda durdurulmuş. Bu ülke ile bir de Gueschoff Meselesi var.”

Buradaki ifadelerden yola çıkarak grevlerin birçok noktada hayatı felç ettiğini ve hatta diplomatik problemleri de perçinlediğini görmek mümkündür. 1908 grevlerinin özellikle tedarik zincirlerine darbe vurduğu, iletişim ve ulaşım ağlarının işleyişini sekteye uğrattığı buradaki ifadelerde açıkça anlaşılmaktadır. Bununla birlikte hadiseler Salmon’un ifadelerinde bir rahatsızlık nedeni olarak görülse de aslında II. Meşrutiyet’in toplantı, gösteri ve nümayiş yapmak gibi bireysel özgürlükler sahasında getirmiş olduğu hakların dönemin toplumu tarafından pratikte nasıl benimsendiğinin ve kullanıldığının ispatı olduğu gözden

uzak tutulmamalıdır. Salmon, Orosdi-Back grevlerinin ortaya çıkış sürecini mektubunun devamında şu şekilde açıklamıştır:

“Esas mesele burada ve Selanik’te devam eden Orosdi Back grevi. Dün bizim şubede oldukça tuhaf bir şekilde grev ilan edildi ve hala devam ediyor. Nasıl biteceğini bilmiyoruz. Son birkaç gündür zaten şubede genel bir hoşnutsuzluk hali vardı ve bir şeylerin olacağından şüpheleniyorduk. Yönetimin en büyük hatası bu grevi engelleyememiş olmasıdır.”

Greve Greve yalnızca Orosdi-Back’in İstanbul ve Selanik şubesi çalışanları katılmıştır. Salmon, mektubunda İzmir şubesinde de greve gidildiğinden bahsetmekle beraber buradaki gelişmeler hakkında detaylı bilgi vermemiştir. Firmanın finans raporlarında burada greve gidildiğine dair herhangi bir veriye de rastlanmamıştır. Bununla birlikte diğer şubelerde herhangi bir grev hareketliliği gözlemlenmemiştir. Grevin yalnızca İstanbul ve Selanik’te olmasında dönemin siyasi atmosferinin etkili olduğu söylenebilir. Nitekim her iki kente de Meşrutiyet’in ilanı sürecinde sembolik manalar yüklenmiştir.

Orosdi-Back grevi 22 Eylül 1908’de başlamıştır. Greve İstanbul şubesinde 165, Selanik şubesinde de 95 çalışan katılmıştır³⁶. Selanik’te gerçekleşen greve mağazanın çalışanları ve dağıtım elemanları katılmıştır³⁷. İstanbul şubesinde ise greve yalnızca hamallar ve satış elemanları katılmıştır. Her iki şubede de yöneticilerden greve katılan olmamıştır³⁸. Diğer çalışanlardan greve katılmayanların sayısı ise oldukça azdır. Grevciler greve katılmayan bu kişileri ikna etmek için büyük gayret sarf etmişlerdir. Greve katılımı artırmak amacıyla diğer çalışanlar ziyaret edilerek ikna edilmeye çalışılmıştır. Kendilerine katılmamakta inat edenlerin ise çalışmalarına mani olmuşlardır³⁹.

Orosdi-Back çalışanlarının greve gitmesi dönemin basınında da geniş yankı uyandırmıştır. İkdâm gazetesinin 23 Eylül 1908 tarihli baskısında yer alan “Yine Terk-i Eşgâl” başlıklı bir yazıda “*Orosdi-Back ticarethânesi me’mûrin ve müstahdemininde galiba kendilerini şu grev modasından mahrum etmek istememiş olmalı ki Salı günü sabahleyin umumiyetle terk-i eşgâl etmişlerdir.*” ifadelerine yer vererek Orosdi-Back grevinin başladığını duyurmuştur⁴⁰.

Salmon, grevin beklenen bir hadise olduğunu belirtmiştir. Mektubunda çalışanların hoşnutsuzluğundan söz ederek olası bir tepkisel hareketten şüphelendiklerini açık bir şekilde ifade etmektedir. Buna rağmen mağaza yönetiminin tedbir almayışından ötürü ise sitem etmektedir. Salmon, mektubunun devamında çalışanların taleplerine değinerek bu hususta şu ifadelere yer vermiştir:

“Dün sabah tüm çalışanların aralarından seçtiği bir temsilci tarafından Bay Back’e 165 çalışan tarafından imzalanmış olağanüstü şartlar içeren bir dilekçe verdiler. Dilekçede % 20, % 30 ve % 40 oranlarında maaş zammı, yılda bir maaş kadar ikramiye, her iki yılda bir 1 pound maaş zammı, üç yıl erteleme seçeneğiyle birlikte on beş gün yıllık izin, tüm Katolik, Türk,

36 Yavuz Köse, *Dersaadet’te Tüketim (1855-1923)* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016), 371.

37 Paul Dumont, *Selânik 1850-1918* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 206.

38 Taşkın, *Orosdi-Back Mağazaları*, 142.

39 BOA, [DH. MKT], No. 2622, Gömlek No. 94.

40 İkdâm, “Yine Terk-i Eşgâl” (Rumi: 10 Eylül 1324 - Miladi: 23 Eylül 1908), 3.

Ermeni, Rum vb. çalışanların dini bayramlarında izin ve şubenin çıkarlarına zarar vermediği sürece hiçbir çalışanın işten çıkarılmamasını talep ediyorlardı. Bu son talepleri oldukça sertti.”

Orosdi-Back çalışanlarının talepleri incelendiğinde temel problemin ücret kaynaklı olduğu görülmektedir. Zaten dönemin basınında da 1908 grevlerinin çıkış noktası olarak bu duruma değinilmiştir. İttifak gazetesinin 10 Eylül 1908 tarihli sayısında çıkan “Ta’til-i Eşgal” başlıklı bir haberde grevlerin ücret meselesi yüzünden çıktığı iddia edilmiştir⁴¹. Yine Tanin gazetesi yazarı Ahmed Muhtar, gazetenin 4 Ekim 1908 tarihli sayısında “Ta’til-i Eşgale Dair” başlıklı bir yazı yazmış ve o da işçiler ve işverenler arasındaki anlaşmazlıkların temel nedeni olarak ücret meselesini göstermiştir⁴². Salmon, mektubunda ücretlerin yetersizliği ve çalışanlara yönelik muamele hakkında fikir verebilecek örnek bir olaya da yer vermiştir. Söz konusu hadise Salmon’un gözünden şu şekilde gerçekleşmiştir:

“Bay Back birkaç hafta önce çalışanlardan grev yapmak isteyenlerin hepsini kovacağını ima etmişti. Onun bu tepkisi onları daha da tahrik etmişti. Gerçekten de yanlış zamanda söylenmiş çok tedbirsiz bir sözdü. Sadece bu da değil. Geçen hafta bir çalışan Bay Leopold’dan 2 pound avans istemişti. Fakat Bay Leopold çok set bir şekilde onun bu isteğini reddetti. Bunun üzerine çalışan, sert bir tartışmanın ardından mağazayı terk etti. Bu olmamalıydı. Çünkü bu tarz hareketler çalışanları greve gitmeye zorluyordu.”

Burada adı geçen kişi Orosdi-Back firmasının kurucu yöneticilerinden Hermann Back’in kardeşi Leopold Back’tir. Bay Back olarak adı zikredilen kişi ise o sırada İstanbul şubesinin yöneticisi olan ve Hermann Back’in diğer kardeşi olan Joseph Back’tir. Mağaza hiyerarşisinde Joseph Back en yetkili kişi olurken ondan sonra Leopold Back gelmektedir⁴³. Bu yüzden onun bu pervasız tavrı diğer çalışanlar üzerinde olumsuz bir etki bırakmıştır. Salmon da grevi tetikleyen hadiselerden biri olarak bu olayı göstermiştir. Joseph Back’in grevden önce çalışanlarını tehdit etmesi ise bardağı taşıran son damla olmuştur. Dahası grevcilerin taleplerine de sert bir yanıt vererek olayların daha da büyümesine neden olmuştur. Salmon, mektubunun devamında onun bu pervasız tutumundan şu şekilde bahsetmiştir:

“Bay Back dilekçeyi okur okumaz ofisinden fırladı ve reyonları gezerek hiddetli bir şekilde çalışanlara “Sende imzaladın mı bunu? Beğenmiyorsanız ayrılabilirsiniz. Herkesi kovarım.” gibisinden sözler sarf etti. Ne kadar üzücü bir izlenime yol açtığını tahmin edebilirsin! Haliyle beş dakika bile sürmeden mağaza boşaldı. Herkes anında dışarı çıktı. Mağazanın önü kapanmıştı. Herkes mağazanın önünde toplanmış yöneticileri alkışlıyordu. Artık iş işten geçmişti. Bay Back’in bir anlık sinirle yaptığı hatadan geri dönülemezdi. O sırada hiçbir şey söylememeliydi. Uygun bir anlaşmaya varmak için temsilcileriyle görüşmeliydi. Akli başında her yöneticinin yapması gereken budur. Ama kendi hesabına göre hareket ediyor ve bir an bile bir şirkete karşı sorumlu olduğunu, kısaca kendisinin de bir çalışan olduğunu unutmuştu. Mağaza kapanınca ne yapacağını bilemez halde deli gibi ortalıkta dolaşmaya başladı. İşçi çalışanlar olmadan da yürütebileceğini ve hiçbirisinin işe alınmayacağını söylüyordu. Yaklaşık bir iki saat sonra yaptığının yanlış olduğunu anladı. Ama artık her şey için çok geçti.”

Joseph Back’in bu tavrı grev başlamasına ve sürecin daha da uzamasına neden olmuştur.

41 İttifak, “Ta’til-i Eşgal” (Rumi: 30 Ağustos 1324 – Miladi: 10 Eylül 1908), 3.

42 Ahmed Muhtar, “Ta’til-i Eşgale Dair”, *Tanin* (Rumi: 21 Eylül 1324 – Miladi: 4 Ekim 1908), 6.

43 Taşkın, *Orosdi-Back Mağazaları*, 38.

Mağaza yönetiminin bu tavrı basında dahi eleştirilmiştir. Nitekim İkdam gazetesinde yer alan bir haberde konuya değinilerek şu ifadelere yer verilmiştir:

“Orosdi-Back ticârethanesi gibi mühim bir müessese-i ticâriyenin aralarında bunca senelik eski adamları bulunan müstahdemine karşı böyle bâre ve çirkin bir muamelelerde bulunması şayân-ı teessüftür.”

Fakat Joseph Back’in bu tavrı çok uzun sürmemiştir. Grevcilerle konuşması için yanlarına iki ofis çalışanı göndermiştir. Önceki tavırlarından huylanmış grevciler Back’in gönderdiği kişileri kabul etmediler. Salmon, onların bu tavrını eleştirerek şu ifadelere yer vermiştir:

“Fakat şunu da belirtmem gerekir ki; yaşanan durumdan en az Bay Back kadar çalışanlar da sorumludur. Onların da yaklaşımının pek doğru olduğu söylenemez. Oldukça iyi para alıyorlar. Acınacak durumda değiller. Durumundan memnun olmayanlar Bay Back’le konuşabilirlerdi. Yaşananlardan an itibarıyla Paris’in haberi yok. Çalışanlara bir temsilci gönderdik ve yanıt bekliyoruz. Şartlarını konuşmak için aramıza kendilerinden bir temsilci göndermeye bile razı değiller. Bu yüzden ya şartlarını kabul edeceğiz ya da mağazayı kapatacağız.”

Buradaki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla şube yöneticileri ilk başlarda şirketin yöneticisi olan ve o sırada Paris’te bulunan Hermann Back’e olayları intikal ettirmemişlerdir. Bununla birlikte Selanik’teki olayları yatıştırmak ve oradaki grevcilerle anlaşmaları için Leopold Back ve ofis çalışanlarından Fralun adındaki bir kişi gönderilmiştir. Ayrıca ofis çalışanlarından sorumlu olduğu düşünülen Wittelsback grevcilerle anlaşılması halinde Salmon ve diğer ofis çalışanlarının giderlerini 100.000 frank artıracacağı vaadinde bulunmuştur. Zira olaylar giderek şiddet içerecek bir hal almaya başlamıştır. Grevciler işten atılma korkusuyla dilekçeyi imzalamayan diğer çalışanları tabanca ile tehdit etmişler ve cebri bir baskı uygulama yoluna gitmişlerdir. Dahası mağazaya saldırılar düzenlenmiştir. Bu yüzden grevin yapıldığı bölgeye çok sayıda zaptiye memuru gönderilmiştir. Ayrıca Fransız Konsolosluğu tarafından bir de kavas görevlendirilmiştir⁴⁴.

Salmon, burada çalışanların oldukça iyi para aldıklarından söz etmiştir. Mektubunun bir başka yerinde de çalışanların aylık 12 ilâ 17 lira arasında maaş aldıklarını, en düşük ikramiyelerinin bile çift maaş tutarında olduğunu belirtmiştir. Köse, Salmon’u doğrular nitelikte bir bilgi vererek İstanbul şubesinde çalışan personelin Pera gibi pahalı semtlerde oturduklarını ve çoğunun gelir durumunun oldukça iyi olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Orosdi-Back personelinin neredeyse tamamının kendisine ait evi olduğunu söylemiştir⁴⁵. Şark Ticaret Yıllıkları’nın muhtelif yıllara ait nüshalarında hem Köse’nin hem de Salmon’un iddiasını güçlendirecek ve bu hususta fikir verebilecek kayıtlara rastlanmaktadır. Yıllıklarda Orosdi-Back’in İstanbul şubesinde çalışan personelin statüsü ve ev adresi hakkında bilgiler yer almaktadır⁴⁶. Hem Köse, hem de Taşkın burada yer alan bilgilerden yola çıkarak 1889-

44 Taşkın, *Orosdi-Back Mağazaları*, 143.

45 Köse, *Vertical Bazaars of Modernity*, 110.

46 1889 yılına ait veriler için bkz. *Annuaire Oriental du Commerce de L’industrie, de L’administration et de la Magistature 1889; 1891; 1892-1893; 1893-1894; 1894; 1895; 1896* (Constantinople: Cervati Freres & Cie, 1898).

1921 yılları arasında şubede çalışanların listesini çıkarmışlardır⁴⁷. Gerçekten de mağaza çalışanları elit semtlerde ikamet etmektedirler. Bu durum çalışanların maddi anlamda iyi olduklarını göstermektedir.

Mağaza yöneticileri grevin maliyetini hesaba katarak grevcilerle yeniden görüşülmesi için bir girişimde bulunmuştur. Fakat grevciler müzakereye yanaşmamıştır. Salmon, mektubunda “Şuanda işler çok iyi olduğu için mağazanın kapanması ciddi bir zarara neden olur. Günlük 2000 pound kaybımız var.” diyerek grevin zarar boyutunu gözler önüne sermiştir. Bu durum mağaza yöneticilerini Paris’teki merkez şube ile irtibata geçmeye zorlamıştır. Paris şubesine olaylar hakkında bilgi veren bir telgraf gönderilmiştir. Paris’teki yöneticiler telgrafa kısa sürede dönüş yaparak yeni eleman alınmamasını ve iş başvurularının kesin bir dille reddedilmesini iletmişlerdir. O sırada Almanya’da bulunan Hermann Back de Joseph Back’e bir mektup yollayarak kendisinin gelmesini gerektirecek bir durumun olup olmadığını sormuştur. İlk başta gelmesi gerektiği yönünde fikir belirtilmişse de daha sonra Paris’ten gelen talimatların kesin ve net oluşu nedeniyle bu fikirden vazgeçilmiştir. Sonraki süreci Salmon, şu şekilde aktarmıştır:

“Bay Back, müzakere edebilmek için son olmak kaydıyla grevcilere bir temsilci göndermeye karar verdi. Mağazada Société du Fez ile ilgilenen ve greve gitmeyen bir çalışmamız vardı. Grevcilerin çıkarını korumak için aramızda kasıtlı bulunduğunu ve bizimle oyun oynadığını düşünüyorum. Bu beyefendi geçtiğimiz pazar günü yeni kurulmuş bir ticari çalışanlar derneğinin başkanı olarak atandı. Kendisi çok iyi bir hatip. Öyle iyi konuşuyor ki; Bay Back’i bile ikna etmeyi başardı. Müzakereler esnasında onu çok iyi yumuşatmıştı. Paris’ten gelen talimatlara rağmen Bay Back, inisiyatif alarak çalışanlara %25, %20 ve %10 zam yapma teklifinde bulundu. Eğer bu şartlarda görevlerine geri dönmezlerse kalıcı olarak işten çıkarılacaklarını söyledi. Ertesi güne kadar kimseden ses çıkmadı. Tam Bay Back yeni çalışanlar almak için düzenlemeler yapıyordu ki; araya yine Fez ile ilişkili olan ve aynı zamanda da Selanik şubesinin eski müdürü olan Bay Husserl grevciler adına araya girdi. Bay Back, bir kez daha geri çekildi. Akşam olunca Paris’e grevcilerin taleplerini bildiren bir telgraf gönderdi.”

Joseph Back’in gönderdiği telgrafta özetle grevcilerin şu talepleri yer alıyordu.

- Maaşlarda %35, %25, %12 oranlarında zam.
- Dini bayramlarda izin.

1909 yılına ait veriler için bkz. *Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient 1909* (Constantinople: The Annuaire Oriental Ltd), 1909.

1914 yılına ait veriler için bkz. *Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient 1914* (Constantinople: The Annuaire Oriental Ltd, 1914).

1915 yılına ait veriler için bkz. *Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient 1915* (Constantinople: The Annuaire Oriental Ltd, 1915).

1921 yılına ait veriler için bkz. *Annuaire Oriental, Oriental Directory, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient 1921* (Constantinople: The Annuaire Oriental Ltd, 1921).

47 Taşkın, *Orosdi-Back Mağazaları*, 71-83. Köse, *Dersaadet'te Tüketim*, 454.

- Personelin iş performansına bağlı olarak iki ya da üç yılda bir maaş zammı.
- Grev nedeniyle işten çıkarma olmaması.
- İşten çıkarma işleminin sadece hırsızlık, disiplinsizlik, iş göremezlik vb. gibi durumlarda gerçekleştirilmesi.

Salmon'a göre; Joseph Back, bu talepleri bilerek Paris'e göndermiştir. Böylece taleplerin karşılanması hususundaki sorumluluğu doğrudan firma yöneticilerine havale etmiştir. Zira Joseph Back'e göre Paris'teki yönetimin bu talepleri kabul etmeyeceği aşikârdır. Yine de Salmon, olayların bu raddeye gelmesinde Joseph Back'i sorumlu tutarak şu eleştirilerde bulunmuştur:

“Grevin başlangıcından bu yana günlük 2.000 ila 2.500 poundluk bir satış kaybımız var. Grevciler görünüşe göre pes etmemek ve yeni çalışanların çalışmasını engellemek için aralarında yemin etmişler. Yani sıkıntı olabilir. Polis var ama çok az! Sonunda neler olacağını ve durumun nasıl çözüleceğini hep beraber göreceğiz. Son olarak, Bay Back'in zayıflık gösterdiğini, Paris'in talimatlarından ayrılmaması gerektiğini, çünkü Paris'in son koşulları kabul etmesi halinde mağazada artık söz sahibi olamayacağımızı ve bu durumdan da özellikle Ermeniler ile Rumların keyif alacaklarını ön görüyoruz. Çünkü onlara göre; bir Fransız mağazasına kendi bayraklarını çekmiş gibi olacak. Bu durum yani onların taleplerine boyun eğerek mağazadan grevcileri çıkarmamız ileri de onları sürekli olarak greve teşvik edecek. Tam bir kargaşa ortamı olacak. Bu yüzden ilk karara bağlı kalarak herkesi kovmalıydık. Kesinlikle %75'i geri gelmek zorunda kalırdı ve biz de onları geri alırdık. Mağaza birkaç ay sıkıntı çekerdi ama biz bunu telafi ederdik. Bir ara Bay Back, pes etmektense üç aylığına mağazayı kapatmayı tercih edeceğimizi söylemişti. Ancak daha sonra sık sık fikrini değiştirdi. En iyi mekân olması için çok fazla miktarda harcama yapan bir mağaza olduğumuzu unutmamalıyız... Bay Back, kardeşleri Jacques ve Leopold'la birlikte rafları düzenlemeye girişti. Çünkü çalışanlar her yeri dağıtmışlardı. Güncel fiyat listelerini, sipariş defterlerini, stokları saklamışlar ve ayrılmadan önce her yerin altını üstüne çevirmişler. Galiba Selanik'te de grev halen devam ediyor. Muhtemelen buradakilerle dayanışma içerisindedir. Beyrut şubesinin müdürü Bay Morgenstern üç gündür burada. Kendisi çok iyi birisi. O da bizim gibi Bay Back'in zayıflık göstermemesi ve mağazaya yeni personellerin alınması görüşünde. Çünkü o da grevin uzamasında bu zafiyetin neden olduğu görüşündeydi.”

Joseph Back'in telgrafına Paris'ten henüz cevap gelmeyişi ve grevcilerin anlaşmaz tutumu nedeniyle mağaza yönetimi inisiyatif alarak gazetelere işçi alımı için ilan vermiştir. Ayrıca greve giden çalışanlara ultimatolar verilerek işbaşı yapmamaları halinde atılacakları duyurulmuştur. Salmon'un verdiği bilgilere göre bu süreçte mağazaya 15 yeni personel alınmıştır. Bu hamleler grevcilerin direncini kırmıştır.

Salmon, ilk başlarda grevcilerle anlaşılması gerektiğini savunmuştur. Fakat daha sonra grevcilerin müzakere taleplerine karşı olumsuz tavırlarını görünce onlara karşı sert bir politikanın izlenmesi gerektiğini düşünerek fikrini değiştirmiştir. Greve katılmayan personel ve yöneticiler de aynı kanaatte olmuşlardır. Fakat bu tavır grevcilerin direncini kırmak yerine daha da saldırganlaştırmıştır. Salmon, Ekim 1908 tarihli mektubunda yaşanan hadiseleri şu şekilde açıklamıştır:

“Akşam mağazanın etrafını kuşattılar. Polisin bizi korumasına ihtiyacımız vardı. Zira grevciler bizim için artık tehdit oluşturmaya başlamışlardı. Onların saldırılarından çekinir hale gelmiştik. Greve katılmayan birkaç kişi saldırıya uğradı... Cumartesi günü mağazada çok sayıda polis vardı. Ofis çalışanlarını izne çıkardık... 4-5 elebaşını tutuklattık. Bunlardan ikisi ipek rejisinin sorumlusuna saldırmıştı. Ancak artık hürriyet rejimi altında olduğumuz gerekçesiyle serbest bırakıldılar. Bir ara her şey çok güzel gidiyordu. Pazartesi polisler buradan ayrıldılar ve geri dönmeyeceklerini bildirdiler. Jön Türk Komitesi’nde de bir yön değişikliği oldu. Artık kamuoyu bizim karşımızdaydı. Bir anda giderek artan tehditkâr saldırılar karşısında kendimizi korumasız bulduk. Bu durum yöneticilerin fikirlerini değiştirmesine neden oldu. Müzakereler yeniden başladı. Fakat süreç gizlilik içinde yürütülüyordu⁴⁸.”

Salmon, Salmon, burada kamuoyunun aleyhlerine döndüğünden bahsetmektedir. Bu duruma sebep olan hadise ise mağaza yönetiminin grevcilere yönelik tavrından ziyade o sıralarda uygulanan Avusturya boykotu olmuştur.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek’i ilhak ettiğini duyurmuştur. Bu durum kamuoyunda büyük bir yankı uyandırmış ve Avusturya menşeli firmalara boykot kararı alınmıştır⁴⁹. Boykot ilk olarak İstanbul’da uygulanmış ve Avusturya menşeli ürünleri getiren gemilere el konulması ve dağıtımının engellenmesi yönünde talimatlar verilmiştir⁵⁰.

Orosdi-Back firması, söz konusu boykot hadisesinden oldukça etkilenmiştir. Aslında firma Fransız menşelidir. Fakat Orosdi ve Back ailelerinin aslen Avusturyalı olması halkta firmanın menşei olarak buraya ait olduğu izlenimi uyandırmıştır. Bu yüzden yöneticiler boykot sürecinde bu algının yıkılmasına yönelik birtakım girişimlerde bulunmuştur. İlk olarak İstanbul şubesine ve bazı şubelere Fransız bayrağı asılmıştır⁵¹. İstanbul şubesinin en yetkili ismi olan Joseph Back İstanbul’daki boykot komitesine katılarak mağazayı boykot afişleriyle donatmıştır. Hatta Back, boykotçu hamallar için konser düzenlemek isteyen bir başka komiteye öncülük etmeye dahi kalkışmıştır. Bununla birlikte Avusturya ile resmi temas kurduğu dernek, örgüt vs. gibi yerlerden istifa ederek buralarla irtibatını koparmıştır⁵². Orosdi-Back yetkililerinin bu tavrı her ne kadar Viyana’nın hoşuna gitmese de grev ve boykotun zararını en aza indirmek için bunları yapmaya mecbur kalmışlardır. Fakat Salmon’un ifadelerinden yola çıkarak firmanın bu gayretlerinin pek de işe yaramadığı söylenebilir.

Grevciler bu süreçte mağazaya defalarca saldırı teşebbüsünde bulunmuşlardır. Zaptiye görevlilerinin zor kullanmasıyla saldırıların önü alınmıştır. Hadiseler dönemin basınında da yer bulmuştur⁵³. Olayların büyümesi üzerine Hermann Back İstanbul’a gelmiş ve başta sadrazam olmak üzere dönemin hükümet yetkilileriyle görüşmeler yapmıştır. Bununla birlikte grevcilerin temsilcileriyle doğrudan kendisi görüşmüştür. Ayrıca Tanin gazetesinde

48 Salmon, “Salmon Lettres ” (Pappymac, Octobre 1908).

49 BOA, [HR. SYS], No. 199, Gömlek No. 79), 4.

50 BOA, [TFR. I.ŞKT], No. 39, Gömlek No. 3877.

51 Köse, *Dersaadet’te Tüketim*, 373.

52 Quateart, Donald, *Osmanlı Devleti’nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 19.

53 *Tanin*, “Ta’til-i Eşgâl” (Rumi: 22 Eylül 1324, Miladi: 5 Ekim 1908), 8.

grevcilerin taleplerinin kabul edildiğine dair bir de bildiri yayınlanmıştır⁵⁴. Atılan bu adımlar grevcilerin ikna edilmesinde etkili olmuştur. Salmon, grevin sona ermesini mektubunun devamında şu şekilde açıklamıştır:

“Öğle saatlerinde başları bandralı olarak koro halinde Bay Back’i alkışlayarak işlerine geri döndüler... Maaşlarına %5, %15 ve %25 oranlarında zam aldılar. Ayrıca herhangi bir çalışanı bir yıl içerisinde geçerli bir sebep olmaksızın işten çıkarırsak ona bir yıllık maaş tazminatı ödeyecektik. Yine de öncekilerine nazaran oldukça kabul edilebilir koşullardı. Bir yıl içinde yöneticilerin değişeceğini düşünüyorum. Öte yandan Selanik’te grev halen devam ediyor.”

Selanik’teki grev İstanbul’dakine göre 2 hafta kadar uzun sürmüştür⁵⁵. Yaşanan hadiselerin firmaya maliyeti oldukça ağır olmuştur. 1908 ve 1909 yılına ait finans raporlarında grev ve boykot hadiselerinin mali yönden firmaya zararları değerlendirilmiştir. İşlerin en verimli ve yoğun olduğu bir sezonda iki büyük şubenin kapanması Orosdi-Back’in kâr oranlarında geçici bir düşüşe yol açmıştır⁵⁶.

Tablo 1: Orosdi-Back’in 1895-1912 yılları arasındaki kâr oranları⁵⁷

Yıl	Net Kâr Miktarı (Frank)
1895	1.341.479
1896	1.348.657
1897	1.371.778
1898	1.529.014
1899	1.661.712
1900	1.549.294
1901	1.505.932
1902	1.583.740
1903	1.680.974
1904	2.521.632
1905	2.559.896
1906	2.776.438
1907	2.972.872
1908	1.320.404
1909	1.374.514
1910	2.433.205
1911	2.801.233
1912	2.002.804

1895 yılında şirketleşme kararı alan mağaza sahipleri “Etablissements Orosdi-Back”

- 54 Tanin, “Orosdi Back Ticarethanesinden Varîd Olmuştur” (Rumi: 18 Eylül 1324 - Miladi: 1 Ekim 1908), 8.
- 55 Uri M. Kupferschmidt, *European Department Stores and Middle Eastern Consumers; The Orosdi-Back Saga* (İstanbul: Ottoman Bank Archives and Research Centre, 2007), 32.
- 56 *La Cote de la Bourse et de la Banque*, “Établissements Orosdi-Back” (29 Juillet 1909), 3.
- 57 *Le Capitaliste*, “Établissements Orosdi-Back” (24 Octobre 1912), 2.

adıyla Paris Borsası'na girmişlerdir⁵⁸. Şirketleşme sürecinde firma ortakları 10 milyon frank sermaye koymuşlardır⁵⁹. Kuruluş amacı olarak; tüm ülkelerde, her türlü mal ve ürünlerin satın alınması, satışı, ithalatı ve ihracatı için acentelerin işletilmesi; tüm eşyaların imalatı, depozitosu ve komisyonla ticaretini yapmak şeklinde belirtmiştir⁶⁰. Yukarıdaki tabloda firmanın 1895-1912 yılları arasındaki net kâr miktarı bilgileri yer almaktadır. 1895 ile 1908 yılları arasında kâr oranlarında ara ara ufak çaplı düşüşler olduğu gözlemlense de genel itibarıyla bir yükseliş söz konusudur. Fakat 1908 yılında kâr oranlarında sert bir düşüş yaşandığı ve bu durumun iki yıl sürdüğü görülmektedir. Finans raporlarında bu düşüşün nedeni olarak yaşanan grev ve boykot hadiseleri gösterilmiştir⁶¹.

5. Sonuç

1908 grevleri, Türkiye'deki örgütlü işçi hareketleri tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Zira bu tarihe kadar Türkiye'de yaptırım gücüne sahip ve geneli kapsayan etkili bir işçi hareketine rastlanılmamıştır. Elbette 1908 öncesinde birtakım grev ve sendikal yapı örnekleri bulunmaktadır. Fakat bunların hiçbiri 1908 grevleri kadar yankı uyandırmamıştır. 1870-1908 yılları arasında sadece 91 grev yapıldığı tespit edilmiştir. Meşrutiyet'in ilanından sonraki ilk beş aylık süre zarfında 143 adet grevin gerçekleşmesi yukarıdaki ifadelerin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır.

Grev hadiseleri ticari faaliyetleri kısıtladığı gibi gündelik hayatın aksamasına da yol açmıştır. Özellikle tedarik zincirinde önemli kırılmalar yaşanmıştır. Greve gidilen firmalar ciddi miktarda mali zarara uğramıştır. Bazı dükkânlar haftalarca ve hatta aylarca kapalı kalmıştır. Dönemin idaresi hürriyet ortamını gerekçe göstererek ilk başlarda grevlere karşı müspet bir yaklaşım sergilese de hadiselerin uzaması ve şiddet olaylarının yaşanması nedeniyle ilerleyen süreçte aksi yönde tavır sergilemiştir. Ayrıca işçi-işveren ilişkisini düzenleyecek kanuni düzenlemelere de gidilmiştir.

1908 grevlerinin çıkış noktası birkaç nedene bağlanabilmekle beraber temelde esas sorun düşük işçi ücretleri ve ağır çalışma koşulları olmuştur. İşçiler bu sorunları ön plana çıkartarak greve gitmişlerdir. Talepleri ilk başlarda ciddiye alınmamıştır. Fakat işçilerin inatçı tavrı ve kendiliğinden gelişen kolektif hareket tarzı taleplerinin büyük oranda karşılanmasını sağlamıştır. Bu durum Salmon'un ilgili mektuplarında da göze çarpmaktadır.

Salmon'un 23 Eylül 1908 tarihli mektubundaki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla grev Orosdi-Back yöneticilerinin beklediği bir durum değildir. Bu yüzden hazırlıksız yakalanmışlar ve olayların hızlı gelişmesi nedeniyle de ilk başlarda yanlış kararlar almışlardır. Salmon, bunu birçok yerde defaatle vurgulamıştır. İlk başta hadiselerin birkaç günde yatışacağı düşünülmüştür. Fakat grev furyasının ülke geneline yayılması ve kendiliğinden kolektif bir yapıya dönüşmesi grevcilerin taleplerinde ısrarcı olmalarını sağlamıştır.

Salmon, Orosdi-Back mağazasındaki grev öncesi durumu henüz yeni gelmesine

58 Sümeyra Yarış, İstanbul'un 100 Sanayi Kuruluşu (İstanbul: İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, 2010), 83.

59 *Le Journal des Finances*, "Établissements Orosdi-Back" (28 Novembre 1908), 1.

60 Armand Sasvari, "Les Établissements Orosdi-Back", *La Revue d'Orient et de Hongrie* (02 Décembre 1895), 46.

61 *Le Capitaliste*, "Établissements Orosdi-Back" (8 Juillet 1909), 2.

rağmen yerinde tahkik etmiştir. Her ne kadar greve giden mağaza çalışanlarının durumunu abartılı bulsa da mağaza yöneticilerinin grev öncesinde çalışanlarına yönelik yaklaşımlarını tasvip etmemiştir. Mektuplarda geçen ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla mağaza çalışanlarının çalışma saati, izin ve avans konularında sıkıntılar yaşadıkları görülmektedir. Bununla birlikte Salmon, mağaza çalışanlarının dönemin şartlarında oldukça yüksek ücretler aldıklarını da belirtmektedir. Bu yüzden ücretlerle ilgili taleplerini fazla ve gereksiz bularak grevcileri eleştirmiştir. Ona göre grevin esas çıkış noktası mağaza yöneticilerinin çalışanlarına yönelik nezaketsiz tavırları ve tehditkâr tutumları olmuştur.

Mağaza yöneticileri ilk başlarda müzakereye yanaşmayarak istemeden de olsa hadiselerin büyümesine neden olmuşlardır. Daha sonraki günlerde ise aynı tutumu grevcilerin takındıkları görülmektedir. Buradan hareketle Orosdi-Back grevi, işçi-işveren arasındaki iletişim bozukluğunun açık bir şekilde görüldüğü örnek bir hadise olarak görülebilir. Gerçekten de grevin bir safhasında iki taraf da uzlaşmaz bir tutum sergilemiştir. Ekim 1908 tarihli mektuptaki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla bu durum hem mağaza yöneticilerini hem de grevcileri ekonomik ve psikolojik yönden yıpratmıştır.

Salmon, mağaza yöneticilerinin sık sık fikir değiştirdiklerini söylemekte ve bu durumu net bir dille eleştirmektedir. Ona göre; grevcilerin taleplerinin tamamının kabul edilmesi halinde mağazada otorite sorunu yaşanacaktır. Onun tabiriyle büyük çoğunluğu Ermeni ve Rum olan mağaza çalışanları tarafından Fransız menşeli şubeye kendi bayrakları çekilecektir. Salmon, bunları gerekçe göstererek grevcilerin taleplerine kafa yormak yerine sert tedbirler alıp grevcilerin kovulması gerektiğini söylemiştir. Böylece birçoğunun pes edip grevi bırakarak geri dönmek isteyeceklerini düşünmüştür. Hatta bunun için mağazanın birkaç gün kapalı kalmasında bir sakınca görmemiştir. Ekim 1908 tarihli mektupta geçen ifadelerden Salmon'un fikirlerinin işe yaradığı anlaşılmaktadır. Nitekim mağaza yöneticileri devrin gazetelerine ilan vererek yeni işçi alımına gitmiş ve bu kapsamda 15 yeni çalışan almıştır. Bu gelişme grevcilerin direncini kırmış ve onları müzakereye mecbur bırakmıştır. Gazetelere işçi ilanı verilmesi grev için kırılma noktası olmuştur. Buna rağmen yapılan müzakerelerde taleplerinin önemli bir kısmını kabul ettirmeyi başarmışlar ve maaş zammıyla birlikte tazminat hakkı kazanmışlardır.

Salmon, 23 Eylül 1908 tarihli mektubunda grevin gelişim süreci ve hadiseler hakkında detaylı bilgiler sunmakla beraber grevin sonlanmasıyla ilgili kısımların yer aldığı Ekim 1908 tarihli mektubunda pek fazla detaya yer vermeyerek yüzeysel bilgiler vermiştir. Ayrıca ifadeleri zaman uyumu noktasında sıkıntılıdır. Bilgiler parça parça verildiği için kompozisyonel bir tamamlayıcılık söz konusu değildir. Bu durumu kendisi de fark etmiş olacak ki açıklama gereği duymuştur. Tüm bu eksikliklerin temel nedeni olarak hadiseleri an be an not tutmasını göstermiştir.

Salmon'un verdiği bilgiler ile dönemin finans raporları ve gazete mecmualarındaki detaylar karşılaştırıldığında tutarlılık göze çarpmaktadır. Mektuplarda ağırlıklı olarak İstanbul'daki hadiselerle yer verilse de ara ara Selanik'teki grevden de söz edilmiştir. İzmir'deki Orosdi-Back çalışanlarının da greve gittiğini iddia etmiş fakat detay vermemiştir. Dönemin finans raporlarında ve mecmualarında burada greve gidildiğine dair bilgiye de rastlanılmamıştır. Buradan hareketle grevlerin sadece İstanbul ve Selanik şubelerinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Grevin yalnızca buralarda gerçekleşmesindeki en önemli

faktörün ise her iki kentin de dönemin siyasi gelişmelerinde sembolik roller oynaması gösterilebilir.

KAYNAKÇA

A-Arşiv Evrakı

BOA, Osmanlı Arşivi. *Dâhiliye Mektubî Kalemi* [DH. MKT]. No. 165, Gömlek No. 9; No. 1655, Gömlek No. 19; No. 2630, Gömlek No. 47; No. 2622, Gömlek No. 94. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Dâhiliye Perakende Evrakı* [DH. MKT. PRK]. No. 2801, Gömlek No. 114. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye Siyasi* [HR. SYS]. No. 199, Gömlek No. 79), 4. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Hatt-ı Hümayun Tasnifi* [HAT]. No. 305, Gömlek No. 18029. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>.

BOA, Osmanlı Arşivi. *İrade Dâhiliye* [İ. DH]. No. 1295-2, Gömlek No. 102008. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devair Yazışmaları Evrakı* [A.}MKT. NZD] No. 456, Gömlek No. 23. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Satın Alınan Evrak* [HSD. AFT]. No. 5, Gömlek No. 19. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Teftişat-ı Rumeli Evrakı* [TFR. I.ŞKT]. No. 39, Gömlek No. 3877. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Hususi Maruzat* [Y. A. HUS]. No. 294, Gömlek No. 56. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>.

Toplu İş Sözleşmesi. Grev ve Lokavt Kanunu. (Kanun No. 2822). *Resmi Gazete* 18040 (7 Mayıs 1983). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2822.pdf>.

Salmon, Louise. “Salmon Lettres” (Pappymac, Mektup, 17 Février 1908, 28 Septembre 1908, Octobre 1908). http://papymac.free.fr/Louis_EOB.html.

B-Sürelî Yayınlar

Ahmed Muhtar. “Ta’til-i Eşgale Dair”. *Tanin* (Rumi: 21 Eylül 1324 – Miladi: 4 Ekim 1908). 6.

Annuaire Oriental du Commerce de L’industrie, de L’administration et de la Magistrature 1889; 1891; 1892-1893; 1893-1894; 1894; 1895; 1896 (Constantinople: Cervati Freres & Cie, 1898).

Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L’Orient 1909 (Constantinople: The Annuaire Oriental Ltd), 1909.

Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L’Orient 1914 (Constantinople: The Annuaire Oriental Ltd, 1914).

Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient 1915 (Constantinople: The Annuaire Oriental Ltd, 1915).

Annuaire Oriental, Oriental Directory, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient 1921 (Constantinople: The Annuaire Oriental Ltd, 1921).

Bağçeci, Yahya. "İngiltere'de Sanayi Devrimi ve Luddist Başkaldırı (1811-1813)". *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies* 13/79 (2020), 355-373.

Güler, Burcu Kümbül. "Psiko-Sosyal Boyutuyla Grev". *Çalışma ve Toplum Dergisi* 1 (2012), 113-146.

İkdam. "Grevler ve Netayici" (Rumi: 3 Eylül 1324 - Miladi: 16 Eylül 1908). 1.

İkdam. "Yine Terk-i Eşkâl" (Rumi: 10 Eylül 1324 - Miladi: 23 Eylül 1908). 3.

İkdam. "Yine Terk-i Eşkâl" (Rumi: 10 Eylül 1324 - Miladi: 23 Eylül 1908). 3.

İttifak. "Ta'til-i Eşgal" (Rumi: 30 Ağustos 1324 – Miladi: 10 Eylül 1908). 3.

İttihad ve Terakki. "Amele Sendikaları" (Rumi: 17 Ağustos 1324 – Miladi: 30 Ağustos 1908). 4.

Knowles, Charles. "Strike-Proneness and Its Determinants". *The American Journal of Sociology*. 60/3 (1954), 213-229.

Köse, Yavuz. "Vertical Bazaars of Modernity: Western Department Stores and Their Staff in Istanbul (1889–1921)". *International Review of Social History* 54/17 (2009), 91-114.

Küçükcalay, A. Mesut. "Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1 (1997), 51-68.

La Cote de la Bourse et de la Banque. "Établissements Orosdi-Back" (29 Juillet 1909). 3.

Le Capitaliste. "Établissements Orosdi-Back" (24 Octobre 1912). 2.

Le Capitaliste. "Établissements Orosdi-Back" (8 Juillet 1909). 2.

Le Journal des Finances. "Établissements Orosdi-Back" (28 Novembre 1908). 1.

Mehmed Cavid. "Ta'til-i Eşgal Meselesi". *Servet-i Fünun* (Rumi: 2 Ağustos 1324 - 15 Ağustos 1908). 1.

Sasvari, Armand. "Les Établissements Orosdi-Back". *La Revue d'Orient et de Hongrie* (02 Décembre 1895). 46.

Serçe, Erkan. "Mitostan Gerçeği: Ameleperver Cemiyeti". *Toplumsal Tarih Dergisi* 14 (Şubat 1995), 6-11.

Şark. "Ameleperver Cemiyeti" (Rumi: 17 Mayıs 1290 - Miladi: 29 Mayıs 1874). 1.

Tanin. "Orosdi Back Ticarethanesinden Varîd Olmuştur" (Rumi: 18 Eylül 1324 - Miladi: 1 Ekim 1908). 8.

Tanin. "Ta'til-i Eşgâl" (Rumi: 22 Eylül 1324, Miladi: 5 Ekim 1908). 8.

Toprak, Zafer. “Modernite ve Türkiye’de İşçi Sınıfının Doğuşu”. *Toplumsal Tarih Dergisi* 275 (Kasım 2016), 50- 53.

C-Telif ve Tetkik Eserler

Güzel, Şehmus. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İşçi Hareketi ve Grevler”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. ed. Murat Belge – Fahri Aral. 3/803-830. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

Yadigâr-ı Konstantiniyye - Souvenir de Constantinople. “Orosdi-Back Ömer Efendi ve Şürekâsı”. İstanbul: 1906.

Tokol, Aysen. “Sosyal Politikanın Tarafları”, *Sosyal Politika*, ed. Aysen Tokol - Yusuf Alper. 37-77. Bursa: Dora Basım Yayın, 2011.

Krech, D.– Crutchfield, R. S. *Sosyal Psikoloji: Teori ve Sorunlar*. Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği, 1967.

Talas, Cahit. *Sosyal Ekonomi*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1979.

Ekin, Nusret. *Endüstri İlişkileri*. İstanbul: İşletme Fakültesi Yayını, 1989.

Işıklı, Alpaslan. *Gerçek Örgütlenme: Sendikacılık*. Ankara: İmge Kitabevi, 2003.

Yıldırım, Kadir. *Osmanlı’da İşçiler (1870-1922)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Sülker, Kemal. *Dünyada ve Türkiye’de İşçi Sınıfının Doğuşu*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1998.

Tokol, Aysen. *Türk Endüstri İlişkileri Sistemi*. Bursa: Ezgi Yayınevi, 1977.

Gülmez, Mesut. *Türkiye’de Çalışma İlişkileri 1936 Öncesi*. Ankara: TODAİE Yayını, 1989.

Vardağlı, Tutku. “1908’e Giden Yolda İşçi Hareketleri: Selanik Vilayeti Tütün İşçileri”. *Düne Bakarak Bugünü Anlamak – 2008’den 1908’e Bakmak*. haz. Mutlu Dursun - Tutku Vardağlı. 39-43. İstanbul: Tarem Yayınları, 2009.

Kipal, Ulaş - Uyanık, Özgür. *Türkiye Milli İktisat Tarihi – Devletçilik*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2001.

Makal, Ahmet. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Çalışma İlişkileri (1850-1920)*. İstanbul: İmge Kitabevi, 1997.

Taşkın, Rahime İpek. *Orosdi-Back Mağazaları*. İstanbul: Libra Yayınevi, 2024.

Köse, Yavuz. *Dersaadet’te Tüketim (1855-1923)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.

Dumont, Paul. *Selânik 1850-1918*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Quateart, Donald. *Osmanlı Devleti’nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Kupferschmidt, Uri M. *European Department Stores and Middle Eastern Consumers; The Orosdi-Back Saga*. İstanbul: Ottoman Bank Archives and Research Centre, 2007.

Yarış, Sümeyra. İstanbul’un 100 Sanayi Kuruluşu. İstanbul: İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, 2010.

EKLER

Görsel 1: Louise Salmon

Görsel 2: Salmon ve birkaç Orosdi-Back çalışanının Polonezköy’de yaptıkları bir piknikte çekindikleri fotoğraf.

Kaynak: Yves Salmon’un Özel Koleksiyonu

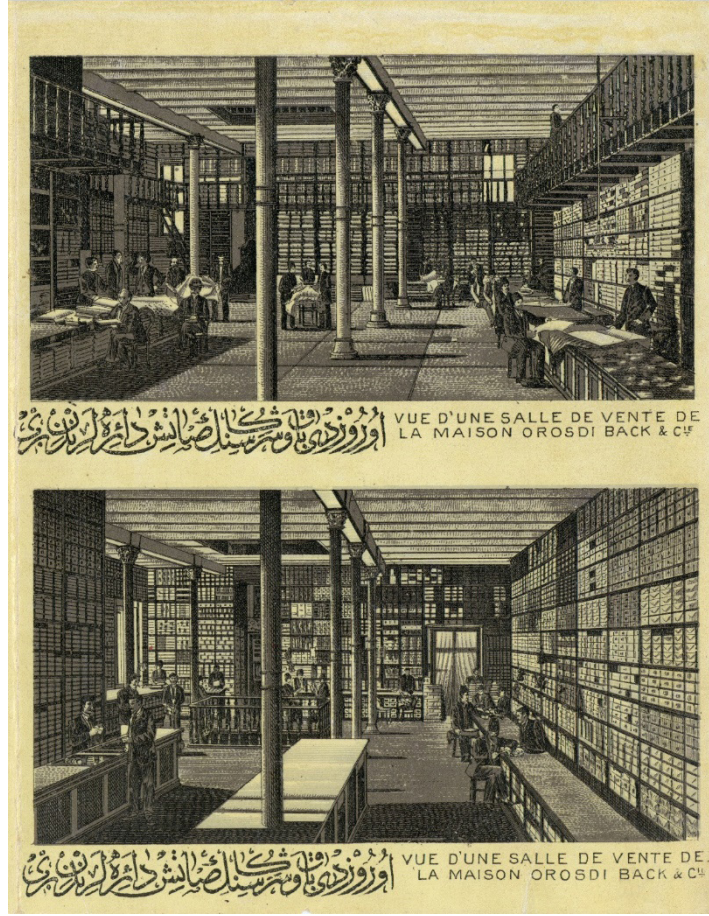
Görsel 3: Polonezköy'deki pikniğe dair bir başka görsel.

Kaynak: Yves Salmon'un Özel Koleksiyonu

Görsel 4: Orosdi-Back Bahçekapı şube binası. Günümüzde Sümerhan olarak bilinmekle beraber halen varlığını muhafaza etmektedir.

Kaynak: Yadigâr-ı Konstantiniyye - Souvenir de Constantinople, "Orosdi-Back Ömer Efendi ve Şürekâsı", (1906: İstanbul), 4.

Görsel 5: Orosdi-Back Bahçekapı şubesinin iç kısmı. Mağaza departmanları.
Kaynak: Yadigâr-ı Konstantiniyye - Souvenir de Constantinople, “Orosdi-Back Ömer Efendi ve Şürekâsı”, (1906: İstanbul), 6.

Görsel 6: 1908 grevlerinden bir görüntü.

Kaynak: Özel Koleksiyon

Görsel 7: Orosdi-Back'in Bahçekapı şubesi çalışanlarının yer aldığı bir görsel.

Kaynak: Yedigâr-ı Konstantiniyye - Souvenir de Constantinople, "Orosdi-Back Ömer Efendi ve Şürekâsı", (1906: İstanbul), 7.